

UDK 821.163.6–93–343.09

Milena Mileva Blažič

Pedagoška fakulteta v Ljubljani

APLIKACIJA FOLKLORISTIČNE TEORIJE STITHA THOMPSONA NA ZBIRKO SLOVENSКИH PRAVLJIC

V prvem delu članka je predstavljena folkloristična teorija Stitha Thompsona in njegov indeks motivov, ki je sestavljen iz dvaindvajsetih osnovnih motivov in številnih podmotivov. V drugem delu Thompsonovo teorijo apliciram na motivno-tematsko analizo zbirke *Slovenske pravljice*, ki vsebuje več kot sto besedil iz slovenskega ljudskega izročila (pravljice, pripovedke, umetne pravljice, basni, legende).

The first part of the paper presents Stith Thompson's theory of folklore and his motif-index of folk literature, containing 22 basic motifs and numerous sub-motifs. In the second part, the author applies this theory to the analysis of motifs and themes in the collection of Slovene folktales that includes over a hundred tales from Slovene folk tradition (fairy tales, folktales, fables, and legends).

Ključne besede: indeks motivov, Stith Thompson, folkloristični pristop, slovenske ljudske pravljice, avtorske pravljice

Key words: motif-index, Stith Thompson, approach to folklore, Slovene folktales, fairy tales

Uvod

Zanimanje za ljudsko izročilo je močno zaznamovalo 19. stoletje in čas romantike, vendar tudi v 20. stoletju znanstveno preučevanje pravljic ni pojenjalo, ob koncu je celo naraslo, podkrepljeno s številnimi dejavnostmi in pripovedovalskimi festivali po vsem svetu in tudi v Sloveniji. V svetu so znani naslednji teoretični pristopi pri preučevanju pravljic: folkloristični (Antti Aarne, Stith Thompson), strukturalistični (Vladimir Propp), literarni (Max Lüthi), psihoanalitični, (Carl Jung, Bruno Bettelheim, Marie–Louise von Franz), sociološki (Jack Zipes), feministični (Maria Tatar, Marina Warner, Clarissa Pinkola Estés) in poststrukturalistični (Maria Nikolajeva).

Metoda

V zbirki *Slovenske pravljice* so zbrane ne le ljudske pravljice (*Pastirček*, *Pepelka*, *Zdravilno jabolko*), ampak tudi umetne ali klasične avtorske pravljice (J. Trdina: *Gospodična*, D. Kette: *O šivilji in škarjicah*), pripovedke (*Ajdi*, *Celovski zmaj*, *O kralju Matjažu*), razlagalne pripovedke (*Zakaj je mesec nag*, *Zakaj imajo zajčki preklano ustnico*), legende (*Gospod in sveti Peter*, *Papež Gregor*), basni (*Kako se je možila veverica*) in miti (*Lonec majarona*). Cilj pričujoče razprave je obravnavati zbirko *Slovenske pravljice* s stališča primerjalne motivno-tematske analize ali folkloristike; ugotoviti, ali so motivi v *Slovenskih pravljicah* modifikacija znanih motivov ali pa gre za izvirne

slovenske motive in/ali like, tipične za slovensko kulturno izročilo. Na podlagi kvalitativne raziskave in dekriptivne metode apliciram Thomssonovo folkloristično teorijo na reprezentativno zbirko *Slovenske pravljice*, ki vsebuje sto sedem besedil.

Predstavitev folkloristične teorije

Pedstavnika folklorističnega pristopa¹ sta finski znanstvenik Antti Aarne (1867–1925) in ameriški Stith Thompson² (1885–1976). Slednji je eden izmed vodilnih znanstvenikov na področju ljudskega izročila. Napisal je številne knjige, vendar je najbolj znana *Motif-Index of Folk-Literature*, ki jo je pisal med letoma 1932 in 1937. Kot osnova mu je služil indeks motivov folklorista Aarneja, prvič objavljen leta 1910; Thompson ga je prevedel leta 1928, ga razširil in mu dodal nove motive in podmotive, kar je izšlo leta 1961 in je v svetu znano kot Aarne-Thompsonov indeks ali AaTh ali še krajše AT. K začetnicam se po navadi doda še številka, in sicer AT 303 (motiv dvojčkov), AT 327 (Janka in Metke), AT 410 (Trnuljčice), AT 425 (lepotice in zveri oziroma živalskega ženina/neveste), AT 709 (Sneguljčice). Leta 2004 je nemški znanstvenik Hans Jorg Uther dopolnil indeks, ki se odslej imenuje Aarne-Thompson-Uther ali ATU-sistem.

Iz nastajanja Thompsonovega indeksa vidimo, da gre za delo, ki nikoli ni končano. Tudi sam avtor je – tudi pozneje, ko je bil upokojen – od leta 1955 skupaj z ženo zbiral in analiziral ljudske pravljice po vsem svetu. V Sloveniji je dostopen samo en izvod Thompsonovih del, in sicer v knjižnici Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Zadnja izdaja iz leta 1997 je sestavljena iz sedmih knjig, čeprav temelji na izdaji, nastali po tem, ko je med letoma 1935 in 55 zbiral in klasificiral seznam motivov. Prvih pet knjig je tematsko urejen katalog motivov, ki je abecedno klasificiran. Prvi del zavzema črke A–C, drugi D–E, tretji F–H, četrti J–K in peti L–Z. Šesta knjiga ima dva dela in v njej je seznam motivov (indeks motivov). V prvem delu šeste knjige so motivi črk A–K in v drugem delu šeste knjige J–Z, torej je vseh knjig sedem, skupaj imajo okrog 3600 strani. Tudi naslov knjige je Indeks motivov ljudskega slovstva, s podnaslovom Klasifikacija narativnih elementov v ljudskih pravljičah, baladah, mitih, basnih, srednjeveških romancah, kratkih zgodbah, šaljivih zgodbah in lokalnih legendah.

V uvodu je Thompson opisal proces nastajanja knjige (na podlagi omenjene Aarnejeve klasifikacije), v katero je vnašal ljudske pravljice in mite, evropske pravljice, pravljice z drugih kontinentov, različnih narodov (keltska kultura, baltske dežele, slo-

¹ Jack Zipes v knjigi *The Oxford companion to fairy tales: the western fairy tale tradition from medieval to modern*. Oxford, New York: Oxford University Press, 2002, cop. 2000.

² Stith Thompson, *Motif-index of folk-literature: a classification of narrative elements in folktales, ballads, myths, fables, mediaeval romances, exempla, fabliaux, jest-books, and local legends*, Revised and enlarged ed., Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press, [po 1997]: 7 zv., 24 cm.

Vol. 1: A–C. 554 str.

Vol. 2: D–E. 517 str.

Vol. 3: F–H. 519 str.

Vol. 4: J–K. 499 str.

Vol. 5: L–Z. 567 str.

Vol. 6.1: A–K. 448 str.

Vol. 6.2: L–Z. 892 str.

vanske, ugro-finske, grške), posameznih dežel (Finska, Estonija, Švedska, Norveška, Flamska, takratna Češkoslovaška [danes Češka in Slovaška], nekdanja Livonija, Rusija, Španija, Romunija, Madžarska, Islandija, Valonija). V vsako novo izdajo je vnašal novosti, recimo pravljice z Bližnjega in Daljnega vzhoda (*Tisoč in ena noč*; turške, indijske, sibirske pravljice itn.), pravljice iz Oceanije, Južne Amerike, Indije, Afrike; lokalne legende, srednjeveške romance, prilike in legende o življenju svetnikov, šaljive zgodbe in novele, kratke zgodbe in basni. Pri zbiranju besedil iz ljudskega izročila je upošteval zbirke pravljič v knjigah, pa tudi v periodiki. Dragoceno je, da Thompson v uvodnem delu našteje več kot petsto virov oziroma zbirk, iz katerih so črpana ljudska besedila, kar bralcu omogoča lažjo orientacijo in tudi nadaljnje raziskovanje.

Klasifikacija je povzročala največ problemov, zato je tudi strukturiral merila od bolj resnih tem (mitoloških) do šaljivih besedil, od domišljjskih do doživljajskih, od fantastičnih do realističnih. V prvih petih knjigah so motivi razvrščeni tematsko in so razdeljeni v 22 skupin glavnih motivov in številnih podmotivov. V šesti in sedmi knjigi oziroma v 6.1 in 6.2 so isti motivi uvrščeni abecedno, kar omogoča lažjo orientacijo v obsežnih knjigah.

V prvem poglavju (A) so zbrani motivi, ki se nanašajo na ustvarjanje sveta, bogove, polbogove, ustvarjanje narave, vesolja, zemlje, začetek življenja, živali in rastlin. V drugem, B-poglavju se je osredotočil na živali. V tretjem poglavju (C) so še vedno motivi o živalih, vendar gre za mitične živali, kot so zmaji, govoreči ptiči, poosebljene živali, živalsko kraljestvo, živalske poroke. V tem delu so motivi hvaležnih živali in različne preobrazbe le-teh. To poglavje se nanaša na tudi na totemske živali in prepovedana področja, tabuje. Najobširnejše poglavje je D, ki je posvečeno čudežnemu: vanj so zajete preobrazbe in čarovnije, čarobni objekti in njihova raba, čarobna moč in manifestacija čarobne moči. Motivi v skupini D govorijo o mrtvih, vnovičnem vstajenju, duhovih in oživljanju, motivi v zvezi z dušo. V to skupino so uvrščena še čarobna potovanja v druge svetove, nenavadna bitja, kot so vile, duhovi, demoni. V delu F so predstavljeni začarani prostori, na primer gradovi v podvodnem svetu, čudežne osebe.

Motivi o velikanih, čarovnicah in podobnih bitjih so v skupini G. Thompson povezuje sorodne motive iz skupine E (smrt), F (pravljicih mesta) in G (pravljicih bitja), na primer podobnost med velikani in hudobci, vilami in čarovnicami ali duhovi. Vsa poglavja se lahko povezujejo medsebojno. Poglavje H je posvečeno posebnim motivom, ki jih je Thompson poimenoval motivi preizkušenj. Tu so zbrani motivi različnih preizkušenj, kot so identiteta ali istovetnost pameti/modrosti, moč, iskanje, značaj in druge značilnosti. Poglavje J je razdeljeno na tri poglavja, in sicer modrost, bistrost in neumnost. To poglavje temelji na intelektualnih lastnostih, zato so nekatera besedila s temi motivi tudi humoristična. Poglavje K je usmerjeno v fizične preizkuse in ne miselne kot v prejšnji skupini motivov. Zato so v tem delu tudi motivi prevar, prevarantov. V tej skupini lahko zasledimo tatove, prevarante, lažnivce, prebežnike, zapeljvalce, prevare, preoblačenje, nezvestobe in lažnivosti. To poglavje je dokaj obsežno.

V manjšem poglavju z naslovom L so zbrani motivi z nenadnimi obrati usode ali sreče, povezani so tudi z napovedmi, prerokbami, usodo, predvidevanji, sodbami, obljubami. V skupini N so motivi z igro sreče, na primer riziko, kockanje, sprejemanje daril od zlobnežev, kjer se nekajkrat pojavlja boginja sreče Fortuna. Poglavje P je posvečeno

motivom v zvezi s socialo oziroma socialnimi motivi. V večini pravljic se osebe želijo povzpeti po hierarhični lestvici od siromaka do bogataša, od kmeta do kralja, z dna na vrh. V poglavju Q so motivi nagrad in kazni, R motivi o ujetnikih in ubežnikih, S o krutosti, T o spolnosti v širšem smislu, na primer dvorjenje, poroka, zakonsko življenje, rojstvo, pa tudi spolni odnosi. V poglavju U je majhno število motivov, predvsem iz basni, ki govori o naravi življenja z vodilno mislijo »tako je pač na svetu« ali »to se dogaja«. Veliko vprašanj je bilo o motivih v skupini V, ki se dotikajo religij in verstev. V skupini W so zbrani motivi o značilnostih oseb, karakterjih, oznake karakterjev. X-skupina motivov so predvsem duhoviti motivi. Skupina motivov, naslovljena s črko Z, je manj številna.

Thompson je za izdelavo seznama oziroma kataloga motivov prebral in analiziral tisoče pravljic in ljudskih besedil, za katere se je zavedal, da bi jih drugi strokovnjaki drugače klasificirali. Vsaka od 23 motivnih skupin vsebuje skupine podmotivov, ki se členijo v podskupine. V prvi polovici 20. stoletja, ko je seznam motivov nastajal, so bili na primer tabuji bolj tradicionalni. Med tabuje so uvrščeni tabuji z nadnaravnimi bitji, spolni tabuji, pijača in hrana kot tabu, tabuji gledanja, tabuji v govoru, klasični tabuji, prepovedi in obsesije, različni tabuji ter kazni za kršitev tabujev. Spolnost je skromno omenjena, le delno kot tabu in le v skupini motivov T – spolnost (ljubezen, poroka, zakonsko življenje, poštenost in celibat, nezdrava spolna razmerja, spočetje in rojstvo, skrb za otroke) in X – humor (šale v zvezi s spolnostjo).³

- Če najdemo oznako FI62.3.2., pomeni, da gre za motiv iz tematske skupine F (čudeži; oznaka 162, da gre za motive F0-F199, ki govorijo o potovanju v druge svetove, oznaka 162.3.2 pa, da gre za motiv narave v drugem svetu).
- Če pogledamo abecedni indeks in najdemo oznako H386.1, pomeni, da gre za tematsko skupino preizkušenj, podskupina preizkušanje neveste, s podoznako, da gre za motiv »dovoliti nekomu, da bo tepen s čevljem«, z dodatkom, da gre za skupino pravljic iz Indije (Thompson-Balys).
- Za kresnice slovensko ljudsko izročilo meni, da je tipično slovensko, vendar ga lahko najdemo tudi drugje po svetu, ko kruti kralj pogubi ženo, ki se potem ponovno rodi kot kresnica.
- Če bi iskali slovenski in/ali slovanski motiv povodnega moža, bi ga našli v abecednem indeksu kot podvodni svet (underwater), v tematskem katalogu kot čarobne (D) in čudežne (F) motive z dodatnimi podmotivi, da gre za podvodni most, grad iz draguljev, podvodno pot, vhod v podvodni, drugi svet, očaranost s čudežno žensko v jezeru in podvodnem gradu, nenavadno izginotje v podvodnem svetu, zlasti podvodni grad, dom podvodne boginje.
- Če poiščemo v imenskem seznamu ajda (buckwheat), jo bomo našli le enkrat v tematskem seznamu A2793.9 z vprašanjem, zakaj ajda obrodi dvakrat letno. Če gremo v tematski seznam, bomo našli naslednjo referenco, da gre za kitajsko pravljico iz Grahamove zbirke.
- Poglejmo še nekaj tipičnih slovenskih pravljicnih motivov, na primer motiv pra-

³ V srednjem veku oziroma renesansi je bila izjemno popularna in obsežna knjiga (389 strani) Giana Francesca Bracciolinija (1380–1459) *Liber facetiarum* (Knjiga šal, 1438–52).

protnega semena (fernseed). Ta se pojavi le enkrat v D401.5, kar pomeni, da praprotno seme uresniči želje in ga najdemo v tematski skupini D ali čudežev oziroma v skupini tabujev v govoru: gre za prepoved govorjenja, ko se nabirajo praprotna semena, in to ob polnoči na božični večer, ko se praprotno seme izlušči in takoj pade. V nadaljevanju piše, da gre za škotsko pravljico iz zbirke Baughman.

Aplikacija folklorističnega motivnega indeksa na zbirko slovenskih pravljic

V nadaljevanju želim na konkretnem primeru pokazati, da je uporaba folklorističnega motivnega indeksa na slovenskem gradivu produktivna. Izbrala sem zbirko, ki sicer ni nastala po znanstvenih metodah in ne temelji na obsežnem folklornem korpusu; čeprav zajema celo nekaj umetnih priavljic, je vednarle reprezentativna in zaradi širše dostopnosti omogoča lažjo preverljivost ustreznosti metode motivne analize, oprte na folkloristične indekse.

V najnovejši knjižni zbirki slovenskih pravljic⁴ so zbrane večinoma že objavljene slovenske ljudske in avtorske pravljice ter pripovedke iz različnih virov in/ali znanih zbirk ter zapisovalcev (Matija Valjavec, Janez Trdina, Josip Jurčič, Jakob Kelemina, Fran Milčinski, Lojze Zupanc, Milko Matičetov, Vinko Möderndorfer in drugi). V uvodu so podani različni teoretični pogledi na preučevanja pravljic, predvsem znano psihoanalitično delo Bruna Bettelheima *Rabe čudežnega*, ki je prevedeno tudi v slovenščino (1999, 2002).

Preden skušamo aplicirati Thompsonovo folkloristično teorijo na omenjeno zbirko in jo analizirati, sicer ugotovimo, da so v njej zbrane ne le ljudske pravljice, ampak tudi ljudske pripovedke (*Peter Klepec, O kralju Matjažu, Celovski zmaj*), ki jih lahko od pravljic ločimo, ker je v slednjih posredno določljiv čas in prostor; avtorske pravljice (*D. Kette: Šivilja in škarjice*), legende (*Papež Gregor, Sveti Florijan v luni, Sveti Miklavž in parkelj, Samson in čevljarček*) in druga besedila, za katere ostaja odprto vprašanje ali so pravljice, četudi so, na osnovi uredniškega koncepta, uvrščeni v zbirko z enakim naslovom. Poleg tega je treba omeniti, da številne pravljice nimajo čistega ali enega samega motiva, ampak gre v njih najpogosteje za skupino različnih motivov ali le prvine motivov, kjer je določen motiv bolj poudarjen kot drugi. Aplikacija Thompsonove teorije na zbirko *Slovenske pravljice* se opira na prevladujoče motive in ne upošteva vseh motivno-tematskih prvin, ki jih vsebujejo posamezne pravljice, pripovedke in legende:

1. A⁵ – mitološki motivi s podskupinami (stvarnik, bogovi, polbogovi in kulturni junaki; kozmologija in kozmogonija, topografske značilnosti Zemlje, svetovne znamenitosti, vzpostavitev ponovnega reda; ustvarjanje in napoved človeškega življenja, ustvarjanje živalskega sveta, živalske značilnosti, nastanek dreves in rastlin, nastanek in značilnosti rastlin, različne razlage). V zbirki *Slovenske pravljice* so zajeti tudi mitološki motivi po Thompsonu, ki med omenjene motive uvršča razlagalne pripovedke, zato bi v to tematsko-motivno skupino uvrstila naslednji

4 Jana Unuk, *Slovenske pravljice*, Ljubljana, Nova revija, 2002, 519.

5 Thompson je motive označil s črkami angleške abecede, od A do Z.

besedili: *Zakaj imajo zajčki preklano ustnico, Zakaj je mesec nag.*

2. B – skupina živalskih motivov s podskupinami (mitske živali, čarobne živali in poosebljene živali); prijateljske živali (pomočnice, hvaležne živali, vrste živalskih pomočnikov, delo živalskih pomočnikov), poroka z živaljo, smešne lastnosti živali in različni živalski motivi. V *Slovenskih pravljicah* živali nastopajo pogosto, na primer mitološka bitja (Kurent), prijazne živali (medved, jež itn.), pogost je tudi motiv živalskega ženina/neveste (*Jež se ženi, S kačo se je oženil, Grofič prašič* in podobno).
3. C – v tematsko skupino tabujev spadajo tudi podskupine tabujev, in sicer nadnaravna bitja, spolnost, pijača in hrana, gledanje, govorjenje, dotikanje, socialni razredi, prepovedi in obsesije, različni tabuji ter kaznovanje za kršitev tabujev. V to skupino bi iz zbirke lahko uvrstili *Indijo Koromandijo*, ker po Thompsonu govori o prepovedanih stvareh, to sta hrana in pijača.
4. D – v obsežni tematski skupini čarobnih motivov so podskupine preobrazba (človek v človeka, človek v žival, človek v predmet, žival v človeka, druge oblike preobrazbe in drugi načini), odčaranje, čarobni rekviziti (lastniki rekvizitov, različni rekviziti, funkcije in značilnosti rekvizitov), posedovanje in raba čarobne moči ter njeno kazanje (*Sinček palček, Čudodelna torbica, Ribja kraljica*).
5. E – ta tematska skupina motivov govori o motivih ponovnega vstajenja in duhovih ter ponovno oživelih osebah (vrnitev hudobnih, vrnitev prijaznih, duhovi in maščevalci), ponovne oživitve in duše (*Jež se ženi, Pepelko, Pastirček*).
6. F – čudeži so tretja velika skupina motivov, ki ima številne podskupine, in sicer potovanje v druge svetove, čudežna bitja (vile in škrti, duhovi in demoni, znamenite osebe, osebe z nenavadno močjo), čudežni prostori in stvari, čudežni pojavi (*Slepi bratec, Praprotno seme, Vila prijateljica in meseci prijatelji*).
7. G – v tematski skupini motivov z naslovom Velikani so prav tako podskupine, in sicer vrste velikanov (kanibali in kanibalizem, velikanski velikani, čarovnice, drugi velikani), v ujetništvu velikana, premagan velikan in sorodni motivi z velikani (*Sinček palček, Krivopetnica in zlatorog, Okameneli svatje*).
8. H – tematska skupina motivov z naslovom Preizkušnje je tudi predstavljena s številnimi podskupinami, in sicer identitetna preizkušnja (prepoznavanje prave osebe), preizkus resnice, preizkus poroke, preizkus v bistrosti (test bistrosti in/ali sposobnosti, uganke), preizkus moči z nalogami (naloge in izvedba nalog, narava preizkusov), preizkus moči (različne okoliščine, narava preizkusa) in drugi preizkusi (strah, pozornost/budnost, vzdržljivost, preživetje, značaj in drugi različni preizkusi) (*Rusica pregnala babici Mujo, Peter Klepec, Kraljevič in lepa Vida*).
9. J – pameten in neumen je najobsežnejša skupina motivov s številnimi podmotivi, in sicer pridobivanje in imetje modrosti/znanja, pametno in neumno vodenje (izbira, previdnost in diskretnost, napoved, prilagodljivost, konsolidacije in nesreče, ponižanje in drugi), bistrost (bistra oseba, bistrost na sodišču, bister človek izloči nasprotnika, bistro ločevanje, bistra zgovornost (milo za drago, različna bistrournost), neumneži in druge nespametne osebe (neumneži, nesporazum, neupoštevanje dejstev, nespametnost, kratkovidnost, izguba pameti, nenavadne znanstvene teorije, nespametne budale, dobesedno razumevanje, nespametno posnemanje, neumni

- skrajneži, hvaležni neumnež, strahopetni neumnež, nerodni neumnež, lahki problemi so težki in drugi pogledi na pametne in neumne) (*Rusica pregnala babici Mujo Karotovo, Kako so pulili repo, Kako je Pvaliha kukca prodal*).
10. K – prevare: tekma dveh lažnivcev, lažnivci, kradljivci in lažnivci, pobeg lažnivca, usodna laž, prevara in samoprevara, prevara in ponižanje, uničenje imetja, prevara odraslih, prevarant pade v lastno past, prikrivanje, prevaranti, lažnivci, lažno pričanje, tatovi in izdajalci in drugi prevaranti (*Tri botre lisičice, Svinjski pastir postane španski kralj, Te že vidim*).
  11. L – (ne)srečni preobrati – zmagovalni najmlajši otrok, neobetaven junak ali junakinja, zmaga šibkih, ponos prinaša pravico (*Tri pomaranče, Trije jajčki, Sinček palček*).
  12. M – napoved prihodnosti – presoja in prerokbe, obljube in dane besede, prelahke obljube, prerokbe, prekletstvo (*Sin jež, Kraljevič in lepa Vida, Mojca Pokrajculja*).
  13. N – priložnosti in usoda – dogovori in igre na srečo, poti do sreče in različne usode, srečna naključja (delo, naključja, skrivnost, zaklad), nesrečna naključja in pomočniki (*Zaklete dekllice, Smrt in čevljarček, O fižolčku, ogeľčku in slamici*).
  14. P – družba – kraljevskost in plemstvo, drugi socialni sloji, družina, družinski donosi, trgovina in poklici, vlada(nje), navade, družba – različni motivi. V motivu ljudske pravljice se pojavljajo vsi sloji, od najnižjih (bosi otroci, godec, kmet, mladenič, pastir, ribič, šivilja, sirotici, slepi bratec) do najvišjih (grof[ična], kralj[ična], svetnik, papež), in sicer v besedilih *Grofič prašič, Podgrajska grofična, Svinjski pastir postane španski kralj, Kralj Matjaž in Alenčica, Kralj Matjaž in vile, Kralj Vrba, Kraljevič in Lepa Vida, O speči kraljični in čudodelnem ptiču, Ribja kraljica, Sveti Florijan v luni, Sveti Miklavž in parkelj, Papež Gregor* itn.
  15. Q – nagrade in kazni – hvaležni mrlič (nagrada mrtve osebe), narava nagrade, grehi kaznujejo, vrste kazni (*Hvaležni medved, Zaklete dekllice, Ribja kraljica*).
  16. R – ujetniki in begunci – ujetniki, begunci, beg in zasledovanje, begunci in ponovni ujetniki. V to skupino bi lahko uvrstili besedilo *Kako je Rusica pregnala bibico Mujo Karotovo*.
  17. S – nenaravna krutost – kruti sorodniki, maščevanje ubijalcev, kruto žrtvovanje, zapustitev ali umor otroka, kruto zasledovanje (*Sirotici, Slepi bratec, O povodnem možu*).
  18. T – spolnost – ljubezen, poroka, zakonsko življenje, čistost in celibat, bolna spolna razmerja, spočetje in rojstvo, nega otroka. Zelo pogoste so pravljice, v katerih je posredno prikazana spolnost, ki je bila prepovedana tema, zato so jo ljudski pripovedovalci skrivali pod sorodnimi motivi ali v obliki motiva živalskega ženina in/ali živalske neveste, na primer: *Kako se je možila veverica, S kačo se je oženil, Deklica in Kač, Deklica in pasjeglavci, Grofič prašič, Jež se ženi, Od kdaj ima ježek bodice, Vragova nevesta, Zaklete dekllice, Zlatolasi trojčki* in podobno.
  19. U – narava življenja – neenakost in različni motivi o življenju. V to skupino motivov o naravi bi lahko uvrstili tako imenovane razlagalne pravljice, kot sta *Kako je mladenič po kopni zemlji prijadral po nevesto, Kako je Pavliha Kukca prodal*.
  20. V – religija – služenje, objekti, svete osebe/svetniki, verovanje, radodarnost in

različni religiozni motivi. V to skupino motivov bi lahko uvrstili številne slovenske ljudske pravljice, ki so sicer v pričujoči zbirki pomotoma imenovane pravljice, za katere sta značilna nedoločen čas in prostor. Pravilno poimenovanje bi bilo slovenske ljudske pripovedke, kjer sta čas in prostor neposredno ali posredno nakazana, če ne celo določena (*O kralju Matjažu, Papež Gregor, Ajdi*).

21. W – človeške značilnosti/slabosti – zaželeni lastnosti značaja, nezaželeni lastnosti in različne lastnosti človeka. V to manj številno skupino motivov bi lahko uvrstili besedili *Smrt in čevljar, Kako je Pavliha Kukca prodal*.
22. X – humor – nerodnosti, fizične pomanjkljivosti, socialni razredi (trgovci, profesorji in drugi socialni sloji), rasa, narodi, spolnost, pijanci, laži in pretiravanja. V to skupino bi uvrstili lahko naslednja besedila: *Kako so pulili repo, Indija Koromandija, Kako se je možila veverica, Zakaj je mesec nag*.
23. Z – različne skupine motivov (formule, simbolizem, junaki, posebnosti, zgodovinski, genealoški in biografski motivi; grozljivke) (*O kralju Matjažu, Luka mornar, Sveti Miklavž in parkelj*).

V slovenskih ljudskih besedilih lahko na podlagi Thompsonove folkloristične teorije najdemo mitološke motive (*Sveti Miklavž in parkelj, Papež Gregor, O kralju Matjažu*), živalske motive (gos, jež, kača, lisica, mačka, medved, mravlja, petelin, ptič, riba, svinja, volk, vrana, žaba) in motive pravljичnih živali (pasjeglavec, zlatorog, zmaj, zmajevka). Redke pravljice obravnavajo tabujске teme (incest npr. *Pepelka*), spolnost, gastronomsko utopijo (*Indija Koromandija*), razen na simbolni ravni (*Kraljevič in Lepa Vida, Jež se ženi, Pravljica o žabi, O speči kraljični in čudodelnem ptiču, Vila prijateljica in meseci prijateljji* in podobno). Številne pravljice obravnavajo metamorfoze, preobrazbe iz človeka v človeka, iz človeka v žival in obratno (*Pravljica o žabi, Sin jež*). Mnoge temeljijo na poganskih prvinah (*Pravljica o Soncu in Nasti, Ajdi, Deklica in pasjeglavci*) ali imajo izrazite krščanske prvine (*Sveti Miklavž in parkelj, Sveti Florijan v Luni, Papež Gregor, Gospod in sveti Peter* in drugo). V pričujoči zbirki slovenskih pravljic ni veliko humorja (*Kako je Pavliha Kukca prodal*), usodnih obratov tudi ni. Več pravljic vsebuje tako imenovane motivne prvine preizkusov ali preizkušenj (*Zdravilno jabolko*). Nekatera zbrana besedila so razlagalna (*Zakaj je mesec nag, Zakaj imajo zajčki preklano ustnico, Zakaj ima jež bodice*).

Primerjava različnih variant tako imenovanega motiva živalskega ženina/nevste z Apulejevima Amorjem in Psiho iz *Metamorfoz* ter slovenskimi različicami (*Sin Jež, Ježek Janček, Zakaj ima jež bodice*) je nazorna in je lahko predmet nadaljnjih raziskav, zlasti s pomočjo strukturalistične teorije Vladimira Proppa. Omenjeni motiv je razširjen po vsem svetu, ker gre za enega izmed osrednjih iniciacijskih dogodkov v življenju (rojstvo, poroka, smrt), vendar pa si ga je vsaka kultura po indoevropskih motivih prilagodila po svoje. Tako imajo denimo nordijske kulture živalskega ženina/nevste v podobi belega medveda, severnega medveda, v Afriki v golobu, krokodilu, lemurju, leopardu, levu, miši, pitonu, ptiču ponirku, slonu, svinji, v Grenlandiji in Islandiji v tjulenju, Eskimi v škampu, v Indoneziji v čebeli, na Japonskem v labodu, v Indiji v gosenici, kači, kaču, kuščarju, opici, oposumu, ptiču, šakalu, tigru, želvi, Indijanci v biku, detlu, oposumu, v Italiji v svinji, na Irskem vepru, ribi, na Karibih vžerjavu, na Kitajskem v zčaju ... Ravno tako zanimiva je v primerjalni analizi pravljic funkcija

čarobnega semena, saj se spet pokažejo kulturne razlike. V slovenski kulturi ima to funkcijo praprotno seme, v nekaterih primerih pa stročnice, na primer bob (*Ogenjček, slamica in bob*), grah (*Trije grahki, Ogenjček, slamica in grah*), leča (*Pepelka*), fižol (*Jakec in čudežni fižol, Ogenjček, slamica in fižol*), stročji fižol (*Pet v stroku*), žitarice (ajda, koruza, lan, pšenica, riž, rž) in drugo. Če primerjamo vlogo čarobnega rekvizita v slovenski ljudski pravljici *Zdravilno jabolko/Zlato jabolko/Čarobno jabolko* in pomen ter vlogo jabolka v evropski kulturi (jabolko spora, jabolko v Bibliji, jabolko pri Sneguljčici, granatno jabolko pri O. Wildu itn.) odkrijemo nekatere podobnosti in razlike: enako funkcijo čarobnega rekvizita na primer opravljajo druge rastline in sadeži v različnih kulturah (v japonski pravljici kaki, v kitajski bambus, proso ipd.).

Rezultati in diskusija

V zbirki *Slovenske pravljice* so, kot rečeno, izbrane znane slovenske ljudske pravljice, ljudske pripovedke, klasične avtorske pravljice, basni, razlagalne pravljice, legende in ne le model ljudske pravljice. Na osnovi študija virov in literature ter kvalitativne raziskave sem ugotovila, da je specifična slovenske pravljice motivike mešanica poganskih (*Ajdi*) in krščanskih prvin (*Gospod in sveti Peter*), mešanica motivnih prvin iz mitov (*Lonec majarona*) in legend (*Papež Gregor*), sinteza pravljicnih (čarobnost) in pripovednih (*Kralj Matjaž*) prvin, transformacija slovanskih (*O povodnem možu*) in germanskih prvin (*O štirih godcih* oziroma nemška ljudska, *Bremenski mestni godci*) v slovenski kontekst (slovenska vizija dežele izobilja ali gastronomska utopija v pravljici *Indija Koromandija*), kar bo tudi predmet nadaljnjih raziskav. Ravno tako je zanimiva aplikacija tako imenovane indoevropske teorije, ki govori o indoevropskem poreklu motivov, na primer *Pepelka*. Iz raziskav je znano, da je motiv *Pepelke* prišel iz Kitajske, kjer je še v sodobnem času prisotno povezovanje stopal od četrtega leta starosti deklic. Prenos motiva je potekal prek različnih kultur do slovenske različice, kjer je glavna književna oseba moškega spola in je oddaljena od prvine povezovanja stopal, zato pa bližja motivu zapostavljenih otrok. V slovenskem (in tudi grškem) primeru je naslovna književna oseba deček in ne deklica kot v Perraultovi in Grimmovi različici. Smiselna bi bila tudi nadaljnja primerjalna analiza slovenske različice *Lonec majarona* in antičnega mita o majaronu. Primerjalne analize med slovenskimi motivi velikanov (ajdi) in palčki (palček, pedenjlaket, laketbrada) in drugimi velikani moškega in ženskega spola so predmet nadaljnega preučevanja, saj gre za ostanke poganskega izročila (ajdi, ajdovske deklice, velikani).

Najpogostejši motiv pri Thompsonu, ki se pojavljajo v pravljicah, so motivi o pametnih in neumnih (185), čarobni motivi (158), čudežni (83) in mitološki motivi (33), (ne)srečni preobrati (31), prevare (20), preizkušnje (18), priložnosti in usode (18), živalski motivi (12), tabuji (10), humor (10). Frekvenco manj kot deset imajo motivi velikanov, mrličev, religij, spolnosti, mešani motivi, motivi nenaravne krutosti, napovedi prihodnosti, ujetnikov in beguncev, nagrade in kazni, značajskih značilnosti in narave življenja. Thompsonova klasifikacija pravljic ima številne zagovornike, a tudi kritike. Smiselno bi bilo, če bi ga poskušali razumeti hermenevitično v kontekstu njegovega časa in prostora, saj je zbiral pravljice med letoma 1930 in 1950. Tedaj ni

bilo sodobne tehnologije, imel pa je številne sodelavce. V današnji dobi računalništva bi bilo lažje definirati, sistematizirati in klasificirati motive in jih po različnih kriterijih tudi tehnično uvrščati. Toda v času, ko je nastajalo njegovo glavno delo, s katerim si je pridobil ljudski naziv Oče folklore, ni bilo digitalnih pripomočkov. Za vse, ki se strokovno ukvarjajo s teorijami pravljič, je Thompsonovo obsežno in temeljno delo nepogrešljivi pripomoček na izobraževalni poti, ki ga morajo poznati tudi zato, da ga presegajo, če to zmorejo.

VIRI IN LITERATURA

- Bruno BETTELHEIM, 1999: *Rabe čudežnega: o pomenu pravljič*. Prvi natis. Prev. Jana Unuk. Ljubljana: Studia humanitatis. [*The Uses of Enchantment: The meaning and importance of fairy tales*, 1976]
- Clarissa ESTES PINKOLA, 1995: *Women who run with the wolves: myths and stories of the wild woman archetype*. New York: Ballantine Books.
- – 2003: *Ženske, ki tečejo z volkovi: Miti in zgodbe o arhetipu Divje ženske*. Prev. Vera Čertalič. Nova Gorica: Eno.
- Monika KROPEJ, 1995: *Pravljica in stvarnost: odsev stvarnosti v slovenskih ljudskih pravljičah in povedkah ob primerih iz Štrekljeve zapuščine*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU.
- – 2008: *Od ajde do zlatoroga: slovenska bajeslovna bitja*. Celovec, Ljubljana, Dunaj: Mohorjeva.
- Max LÜTHI, 1982: *The European folktale: form and nature*. Bloomington: Indiana University Press.
- Vladimir PROPP, 2005: *Morfologija pravljič*. Prev. Lijana Dejak. Ljubljana: Studia humanitatis. [*Morfologija skazki*, 1928]
- Maria TATAR, 2003: *The hard facts of the Grimms' fairy tales*. Princeton, Oxford: Princeton University Press.
- Stith THOMPSON, 1997: *Motif-index of folk-literature: a classification of narrative elements in folktales, ballads, myths, fables, mediaeval romances, examples, fabliaux, jest-books, and local legends. Revised and enlarged ed.* Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press, [po 1997] 7 zv. Vol. 1: A–C. 554 str.; Vol. 2: D–E. 517 str.; Vol. 3: F–H. 519 str.; Vol. 4: J–K. 499 str.; Vol. 5: L–Z. 567 str.; Vol. 6.1: A–K. 448 str.; Vol. 6.2: L–Z. 892 str.
- Jana UNUK, , Niko GRAFENAUER, Rudi SKOČIR (ur.), 2002: *Slovenske pravljice*. Ljubljana: Nova revija.
- Jack ZIPES, 2002: *The Oxford companion to fairy tales: [the western fairy tale tradition from medieval to modern]*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- – 2006: *Why fairy tales sticks: the evolution and relevance of a genre*. New York, London: Routledge.

SUMMARY

The renowned classification by the American folklorist Stith Thompson *Motif-Index of Folk-Literature: A Classification of Narrative Elements in Folktales, Ballads, Myths, Fables, Mediaeval Romances, Exempla, Fabliaux, Jest-Books, and Local Legends* has as many advocates as it has detractors. It would seem prudent to try to understand Thompson hermeneutically in the context of his time and place, i.e., his gathering of folk tales between 1930 and 1950. At the time, there

were no computers, although he had numerous collaborators. In the present age of computers, it would be much easier to define, classify, and arrange motifs systematically. Thompson earned the nickname “The Father of Folklore.” For anyone engaged in the research of folktales and their application, Thompson’s fundamental and extraordinary work should be a cornerstone of his/her education as well as basis for eventual expansion and improvement of this work. The paper presents and applies Thompson’s theory to the representative collection *Slovene Folktales*, utilizing the descriptive method and qualitative analysis of primary and secondary sources.